

De steenuil, een markante bewoner van het agrarische cultuurlandschap

De steenuil (*Athene noctua*) is de kleinste in ons land voorkomende uilensoort. Met een lichaamsgrootte van 21 tot 23 centimeter en een vleugelspanwijdte van ongeveer 55 centimeter is hij niet veel groter dan een merel. Net als in veel andere Europese landen gaat het deze soort in Nederland niet bepaald voor de wind: het aantal broedparen van de steenuil is bij ons de laatste decennia afgenomen van naar schatting zo'n 10.000 in de vroege jaren '80 tot een schamele 6.000 in de eerste jaren van de 21e eeuw. Vanwege deze afname staat de steenuil nu vermeld als kwetsbare soort in de Rode Lijst. Wat kunnen de redenen zijn achter deze neergang, en zijn er mogelijkheden deze trend om te buigen naar stabilisatie of groei van de steenuilpopulatie in Nederland?

Steenuilen vinden hun oorsprong in de halfwoestijnen en steppen, met bomen begroeide, min of meer open gebieden met spaarzame en lage bodemvegetatie. De steenuil heeft zich in de loop der tijd kunnen uitbreiden naar nieuwe leefgebieden in West- en Midden-Europa, in het spoor van de voortgaande cultivering. Hun zuidelijke origine blijkt nog uit de voorliefde voor zonnen, de afkeer van regen en harde wind en de grote sterfte in sneeuwrijke winters.

Wat zoekt de steenuil?

Net als andere diersoorten behoeft de steenuil voedsel, een geschikte voortplantingsplek en voldoende beschutting. Wat het voedsel betreft is de steenuil niet kieskeurig. Hij jaagt vanaf uitkijkposten of op de grond en pakt wat hij te pakken kan krijgen. Op het menu staan onder meer vogels, kleine zoogdieren, insecten, regenwormen en amfibieën. Qua biomassa vormen (veld)muizen de belangrijkste prooidieren, qua aantallen insecten. Het meest be-

geerd worden de grotere soorten: loopkevers, mestkevers, snuitkevers en vooral meikevers. Rupsen en oorwormen vallen ook in de smaak. Bij nat weer en in vochtige nachten zijn veel regenwormen aan de oppervlakte te vinden. Dat is terug te vinden in de jachtbuit van de steenuil; zeker als er weinig muizen en insecten zijn, kunnen regenwormen meer dan 50% van het voedsel uitmaken.

De steenuil is een echte standvogel; het mannetje verdedigt zijn territorium fel tegen de concurrentie. Een geschikte voortplantingsplek vormt het hart van het verdedigde gebied. Als broedplek fungeren holtes van bomen (knotbomen, hoogstamfruit) en allerlei holle ruimtes in gebouwen (nissen, onder daken); ook nestkasten worden gaarne geaccepteerd. Het wijfje broedt gemiddeld 3 à 5 eieren uit. Zo in de late nazomer moeten de uitgevlogen jongen op zoek naar een eigen plek. Uit onderzoek is gebleken dat maar een klein gedeelte van de jonge vogels zich verder dan een paar kilometer van de geboortegrond vestigt. Ze moeten dus maar zien of ze ergens in de buurt een plek kunnen bemachtigen. Dat kan alleen als een 'zittende' vogel door sterfte uit de populatie verdwijnt, als er nieuwe geschikte plekken bijkomen, of als de voedselsituatie lokaal verbetert. Het beste is dus als die nieuwe plekken aansluiten bij bestaand leefgebied van de steenuil. Als nachtroofvogel zoekt de steenuil overdag de beschutting op. Uiteraard kan dat de nestholte zijn. Maar de steenuil verlangt in zijn territorium meer schuilplekken, bijvoorbeeld andere hoogstamfruitbomen of knotbomen, een beschut hoekje in een schuurtje of kippenhok, een dichte haag, een extra nestkast of een houtstapel. Dat soort schuilplekken is vooral onmisbaar in de periode dat het vrouwtje de eieren uitbroedt; voor het mannetje is dan in de nestholte geen plaats. Nog groter is de behoefte aan schuilplekken als de jongen net zijn uitgevlogen, en nog erg kwetsbaar zijn (denk onder andere aan wilde roofdieren, maar ook aan honden en katten!).

Broedgelegenheid, voedsel en beschutting

Het territorium van een steenuilpaartje beslaat

Foto steenuil Chris Breider, foto landschap Hans van den Bos

in de broedtijd een relatief klein gebied (10 tot 15 hectare). Binnen deze beperkte oppervlakte moeten de bestaansvoorwaarden in voldoende mate aanwezig zijn. Die zijn vooral te vinden in de kleinschalige agrarische cultuurlandschappen, met hun landschappelijke mozaïeken van oude bomen met nestholten of schuurtjes en stallen om in te broeden, beweide graslandjes en moestuinen waar de steenuil zijn prooien makkelijk kan bejagen, ruigere delen waar belangrijke prooidieren als insecten en muizen leven, en volop schuilgelegenheid in hagen, houtstapels en in allerlei al of niet half vervallen bouwsels. Ook in open en grootschalige gebieden zoals de oude polder de Schermer komt de steenuil echter voor. Het geheim schuilt hier in de aanwezigheid van gevarieerde erven. De boerderijen in de Schermer zijn gebouwd op lage terpen. Ook in natte perioden kan de steenuil hier nog wel aan een maaltje muizen komen. Geschikte leefgebiedjes liggen hier echter op onderling relatief grote afstand van elkaar; dat is ook in bijvoorbeeld Groningen en Friesland het geval. Hierdoor is sprake van een veel grotere isolatie van territoria ten opzichte van elkaar dan in het oosten en zuiden van ons land. De basis voor een duurzame steenuilpopulatie in dergelijke grootschalige gebieden is dan ook smaller.

De afname van het aantal steenuilen in Nederland verklaard

Gedurende de laatste decennia wordt in de meeste delen van Nederland steeds minder voldaan aan de eisen die de steenuil aan zijn leefomgeving stelt. Veel voor de steenuil belangrijke landschapselementen verloren hun economische waarde. Zo zijn in de jaren '70 van de vorige eeuw veel hoogstamboomgaarden en knotbomen uit het landschap verdwenen en zijn boerenerven tegenwoordig zakelijker ingericht. Omdat ook veel min of meer rommelige schuurtjes zijn afgebroken is heel wat cruciale nest- en schuilgelegenheid voor de steenuil (en andere holenbroeders) komen te vervallen. De steenuil zag ook veel geschikt leefgebied verdwijnen onder de uitbreiding van steden en dorpen, en door de verdichting van het wegennet. De toename van het verkeer ten slotte vergt een groot aantal slachtoffers, vooral onder jonge steenuilen. Bijna 50 % van doodgevonden, als nestjong geringde vogels werd slachtoffer van het autoverkeer. Het autoverkeer is daarmee de belangrijkste onnatuurlijke doodsoorzaak. ♦

Joep van de Laar
 Steenuilenoverleg Nederland (STONE)
 joepvandelaar@steenuil.nl

Hulp aan de steenuil

De Stichting STEenuilenOverlegNEDerland (STONE) probeert met vele vrijwilligers om boeren en buitenlui in de regio enthousiast te krijgen om op hun erf steenuilvriendelijke maatregelen te treffen. Zo wordt bijvoorbeeld geadviseerd over het verbeteren van de voedselgelegenheid en het plaatsen van nestkasten. Extensivering van het gebruik van delen van het landbouwareaal draagt zeker bij aan een betere (voedsel)basis voor steenuilen in een gebied. Dat geldt ook voor nieuwe aanleg van landschapselementen (bosjes, poelen, perceelsranden, overhoeken, heggen en hagen etcetera), en een goed beheer van bestaande elementen.

Ook interessant zijn nieuwe landgoederen en buitenplaatsen in het landelijk gebied. Deze locaties lenen zich er vaak prima voor om bij de inrichting mede rekening te houden met de steenuil. Een hogere dichtheid aan geschikte leefplekken in het buitengebied is van belang in de strijd tegen voortschrijdende versnippering en zou lokaal zelfs tot vergroting van geschikt steenuilengebied kunnen leiden.

Voor een reeks aan praktische tips kunt u terecht op de website van STONE www.steenuil.nl. Ook de fraaie brochure 'Steenuil onder de Pannen' (van STONE, Vogelbescherming, Landschapsbeheer en SOVON) geeft veel informatie; deze brochure is te bestellen via een e-mail naar webbeheerder@steenuil.nl

Bescherming van steenuilen en de Flora- en faunawet

Volgens de Flora- en faunawet mogen nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van beschermde diersoorten (als de steenuil) niet worden beschadigd, vernield of verstoord, zolang deze in functioneel gebruik zijn. Van diverse vogelsoorten (uilen, roofvogels, spechten) zijn nestplaatsen jaarrond beschermd. Nestkasten vallen (buiten het broedseizoen) buiten deze bescherming. Voor activiteiten waarbij toch versterking of beschadiging plaatsvindt, dient vooraf een ontheffing te worden aangevraagd bij het Ministerie van LNV. Voor nestkasten van uilen (en van roofvogels en spechten) geldt dat er geen ontheffing nodig is als een nestkast verplaatst of vervangen wordt binnen een territorium en buiten het broedseizoen. Indien een ontheffing wordt verleend gaat dat gepaard met voorwaarden waaronder een activiteit mag plaatsvinden; onder andere kan worden gevraagd om tijdig (dat wil zeggen vóórdat de ingreep plaatsvindt) compensatiemaatregelen te treffen. Maar wat zijn voor de steenuil nu zinvolle compensatiemaatregelen? Het op-hangen van nestkasten ligt misschien voor de hand, maar dat is lang niet altijd toereikend. Wel makkelijk en goedkoop misschien, maar een schijnoplossing als niet vervangend leefgebied kan worden 'aangeboden'. Een complicatie daarbij is dat steenuilen sterk territoriaal zijn, en niet genegen om 'asielzoekers' in hun gebied op te vangen. Het bedenken van kansrijke compensatiemaatregelen vraagt dan ook om zorgvuldige bestudering van de lokale situatie. Die bepaalt waarop moet worden ingezet om de duurzame instandhouding van de populatie in de regio van de ingreep te garanderen.

